

УДК 655.11(477)"17"

Наталія Заболотна,

канд. філол. наук, старш. наук. співробітник
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

**КОНВОЛЮТИ ПОЧАЇВСЬКИХ КИРИЛИЧНИХ СТАРОДРУКІВ
З ВИДАННЯМИ ІНШИХ ДРУКАРЕНЬ
У СВІТЛІ КНИЖКОВОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ ХVІІІ ст.:
ФОРМУВАННЯ Й ПОБУТУВАННЯ
(На прикладі примірників з фондів
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського)**

Проаналізовано конволюти, в яких почаївські кириличні стародруки об'єднані з виданнями інших друкарень. Схарактеризовано специфіку об'єднання кириличних видань та їх фрагментів у конволюти. З'ясовано закономірності у формуванні таких конволютів. Особливу увагу приділено аугсбурзьким гравюрам ХVІІІ ст., вставленим до почаївського Часослова.

Ключові слова: кириличні стародруки, конволюти, гравюри, видання друкарні Почаївського Успенського монастиря.

Випуск конволютів, сформованих із власних видань, які умовно можна назвати видавничими конволютами, був поширеною практикою друкарні Почаївського Успенського монастиря від її заснування й до кінця ХVІІІ ст. В європейській практиці видавничий конволют складається з видань, поєднаних спільною темою або змістом, що можуть мати спільний титул і об'єднані в одну оправу. Проте для українських друкарень характерним є поєднання таких видань (їх частин або додатків), які доцільно мати разом, в одній оправі, для зручнішого використання під час богослужіння, проповіді або навчання. Найяскравіше це демонструє практика Почаївської друкарні, що підтверджено примірниками з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ). Як з'ясувалося в ході дослідження почаївських кириличних стародруків у відділі стародруків та рідкісних видань (далі – ВСРВ) і відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ, до складу видавничих конволютів у Почаївській друкарні могли як включати два й більше цілісних видань, так і додавати до цілісного видання фрагмент іншої книжки або спеціально надрукований малий додаток, що не мав формальних ознак окремої книжки (титульного аркуша,

вихідних відомостей). Такий додаток інколи навіть міг не мати сформульованого заголовка й починався з назви одного з розділів, як, наприклад, [Служби в часи бездощів'я та злив і дощової негоди] (Почаїв, 30-і рр. XVIII ст.) починаються з назви «Служба в время бездождія». Часто такі додатки та фрагменти видань могли бути включені всередину одного з алігатів, а не в послідовному порядку.

Поряд із цим виявлено певну кількість почаївських кириличних стародруків у конволютах із кириличними виданнями XVII–XVIII ст. інших, переважно українських, друкарень.

Умовно їх можна поділити на такі категорії: конволюти літургійних видань (цілих книг та фрагментів – певних служб або розділів), укладені відповідно до потреб богослужбової практики, та конволюти, утворені за тематичною, форматною або іншою – на розсуд власника – ознакою.

Поява конволютів, сформованих із літургійних видань, зумовлена найчастіше потребою об'єднати близькі змістовно видання або ж додати чи замінити певні тексти за розпорядженням церковної влади. На противагу цьому оказіонально укладені власницькі конволюти могли бути формовані і з тематично різнорідних видань – наприклад, багатьох брошурок, зібраних в одній оправі задля ліпшого збереження.

З першої категорії у фондах НБУВ представлено 20 видань та 6 фрагментів почаївських кириличних стародруків, переплетених разом із виданнями друкарень Києва, Чернігова, Львова, Унева, Вільноса і Супрасля, а також почаївське старообрядницьке видання, об'єднане з двома алігатами, виданими у Клинцях. Часто почаївські видання XVIII ст. опинялися у конволютах із книгами XVII ст.

Серед почаївських кириличних видань, які долучалися до видань інших друкарень, особливо варто відзначити невелику за обсягом книжку «Возслідування празникам...», що вийшла у Почаєві чотирма виданнями. Ця книжка містить тексти служб на свята, встановлені Замойським собором греко-католицької церкви 1720 р.: Йосафата (Кунцевича), Співстраждання Пресвятої Богородиці та Пресвятої Таїни Євхаристії. Відповідно, у фондах ВСПВ зберігаються примірники почаївського «Возслідування празникам...» у конволютах із книгами XVII ст., де таких служб, звісно, не було. Це примірник під шифром Кир. 3242п(1–2) – львівська Мінея святкова й загальна (Анфологійон) 1638 р. і почаївське «Возслідування празникам...» 1741 р.; Кир. 4853п(1–2) – львівський Октоїх 1630 р. і почаївське «Возслідування празникам...» 1741 р.; Кир. 2001п(1–2)

– чернігівська Тріодь цвітна 1685 р. і почаївське «Возслідування празникам...» 1742 р.

Іншим вартим уваги випадком є включення літургії Іоанна Златоустого, що вийшла в Почаєві кількома виданнями, до Службеників – як почаївських, так і виданих в інших друкарнях – на місце вилучених аркушів із текстом цієї Літургії. Це, очевидно, і може бути зумовлено наявністю розпорядження церковної влади, й заслуговує на окрему увагу. У фондах ВСПВ виявлено три такі конволюти: Кир. 5236п(1–2), Кир. 5645п(1–2) та Кир. 5646п(1–2). У них почаївське видання Літургії Іоанна Златоустого (Вид. А [1765] р.) вставлені в першому конволюті до Службеника (Вільноса – Супрасль, 1692–1695 рр.), у двох наступних – до унівських Службеників 1747 р. Також під час здійснення попримірникових описів було виявлено Літургію Іоанна Златоустого, видану, ймовірно, у Перемишлі в кінці XVIII – на початку XIX ст., вставлену до почаївських Службеників 1791 р.; таких конволютів виявлено два. Це видання Літургії без вихідних даних, має скромне, але вишукане художнє оформлення, елементами якого є дрібні потекстові гравюри та кінцівки.

Конволют, зібраний з окремо виданих служб, зберігається у ВСПВ під шифром Кир. 950(1–4) (див. додаток 1). Він об'єднує два львівські видання «Чин моленій во время Іовілеа на містїх на сіє определенных»¹, одне з яких вийшло 1826, а друге – 1795 р., почаївську Літургію Іоанна Златоустого [1765] р. (Вид. F), а також унівське «Возслідування празникам...» 1738 р.

Видання Почаївської друкарні для старообрядців трапляються в конволюті зі старообрядницькими виданнями інших друкарень, наприклад, конволют під шифром Кир. 2450п(1–3) складають почаївська книжка «От завещаній святых апостол и от жительства святых отец о житїи християнском» 1783 р., та видані у Клинцях, у друкарні Ф. Карташова, «Сын церковный» сер. 1790-х і «Поученіє» Іосифа Патріарха поч. 1790-х рр.

Також засвідчені факти приплітання фрагментів почаївських кириличних видань до видань інших друкарень і навпаки (наприклад, кінцеві аркуші з почаївського Октоїха 1800 р. приплетено до львівського Октоїха 1644 р., шифр примірника в НБУВ – Кир. 5185п(1–2)), або використання друківаних аркушів як форзаців у почаївських виданнях під час повторного

¹ З технічних причин в усіх текстах титулів книжок або покрайніх записів літеру «ять» передано засобами сучасної графіки: в українських цитатах як «і», в російських як «е» тощо.

переплетення або давньої реставрації оправи (наприклад, видана в Санкт-Петербурзі [Форма возношення высочайших имен] використана як форзац у почаївській Мінеї загальній 1757 р., шифр примірника в НБУВ – Кир. 2228п(1–2)). Питання визнання алігатами друкованих аркушів (так само й аркушевих видань), використаних як форзаци або м'які обкладинки, є дискусійним. Адже в таких випадках друковані аркуші виступають як макулатурний папір, взятий для виготовлення або заміни форзаців з того, що було напихваті, до того ж, це було економніше, ніж використовувати чистий папір. Але для статистичного підрахунку, для встановлення закономірностей в їх використанні доцільно такі форзаци умовно вважати алігатами.

Суто оказіональних, зібраних за ознакою формату конволютів почаївських видань із непочаївськими у ВСПВ виявлено небагато. Це два томики форматом у 4°, в які об'єднано численні видання кириличного, латинського та гражданського друку різноманітного змісту. Все це – невеликі за обсягом видання; найімовірніше, власники їх об'єднали під однією палітуркою задля кращого фізичного збереження.

Примірник під шифром Кир. 432(1–18), сформований із 18 алігатів (див. додаток 2) – переважно зарубіжних, передусім західноєвропейських, видань – походить із Бібліотеки Київської духовної семінарії, має наліпку з шифром І.8.88. і печатку цієї установи. Перед тим книжка зберігалася в Бібліотеці Київської духовної академії, що засвідчене латиномовною провенієнцією на титулі першого алігата – почаївського «Краткого катихізму». Оправа книжки виготовлена з картону, обклеєного шпалерним папером, корінець і наріжники – зі шкіри; обріз книжки червоний, крапчастий. Має запис XIX ст. на верхньому форзаці: «Собрание осьмнадцати сочинений разнаго содержания...». Також на верхньому форзаці є список алігатів, зроблений почерком кінця XVIII ст.: «въ сей книге содержатся: / 1. Краткій Катихизисъ историческій. / 2. Confessio Ecclesia Armenicae latine reddita. / 3. Scipione Gramma per musica. / 4. Чинопоследованіе миропомазанія Наталіи Алексеевны. / 5. Слово Платоново на то жь торжество и молебень. / 6. О возношеніи имене патріаршаго въ церкви. / 7. Евдоксія венчанная опера. / 8. Поученіе Іоакима патріарха во время нахождения сопостатовъ (!) / 9. Слово въ день рожденія императрицы Екатерины II. 1766. / 10. – въ день помяновенія блаженной памяти Петра великаго. / 11. Собрание проповедей преосвященнаго Гавріила епископа Ряз. / 12. De Antiquitate liturgiae Evangelico-Lutheranae. / 13. Dissertatio de eligendo Romanorum rege. /

14. Votiva Musae Germanae congratulatio. / 15. Invitatio ad disputationem de eligendo Romanorum rege. / 16. Carmen augustissimae Catharinae II. a Collegio Polocensi. / 17. Речь французкая дворянина Михайла Голицына. / 18. Экстрактъ о неравенстве суточныхъ часовъ». Останні два алігати є рукописними.

Перший алігат у цьому конволюті – почаївське видання «Краткій катихісм историческій...» 1756 р. – книжка обсягом 102 аркуші, надрукована паралельно церковнослов'янською та польською мовами, в одну фарбу, з елементів художнього оздоблення має лише виливні прикраси. Загалом художнє оформлення книжки дуже скромне і стримане, що доречно для навчальної літератури – воно дає змогу читачеві зосередитися на змісті, не відволікаючись поглядом на оздобу.

Серед інших алігатів найбільше привертають увагу такі видання:

Кир. 432(2) – Confessio ecclesiae Armenicae Latina reddita; et necessariis notis illustrata ab. Ioh. Ioachimo Schrodero, in libro cui titulus linguae Armenicae Thesaurus: книжку надруковано в Лондоні, 1780 р. латинською, вірменською та англійською мовами.

Кир. 432(7) – видання гражданського друку, що вийшло у Санкт-Петербурзі 1751 р., Бонекки Дж. «Евдокія венчанная или Феодосий Вторый...: В торжественное воспоминание коронования... Елисаветы Петровны...». Окрім власне лібрето Джузеппе Бонеккі на музику Франческо Араї, книжка містить стислий зміст опери з примітками історичного змісту, а також список дійових осіб і виконавців, які брали участь у постановці 25 квітня 1751 р. Звідси бачимо, що поряд з італійськими виконавцями в цій оперній постановці брав участь єдиний неіталієць – український співак XVIII ст. Марко Полторацький, названий у тексті як «малоросіянинъ» і таким чином справедливо «зарахований» російськими упорядниками теж до іноземців; він виконав партію Марціана.

Також привертає увагу рукопис російською мовою «Изъяснительной экстракт о неравенстве суточныхъ часовъ» – останній, 18-й алігат у цьому конволюті. Автор починає свій твір фразою «Час поділяється на істинний і середній; істинний є той, який справний сонячний годинник, а середній той, який нам рівнорухомий дзигар або кишеньковий годинник показує» й далі наводить астрономічні пояснення й підтвердження цієї тези.

Під час огляду конволюта de visu було помічено, що алігати, принаймні більшість із них, повторно обрізані, при цьому в рукописних алігатах підгорнено нижні поля разом із частиною тексту, щоб запобігти його

пошкодженню; також багато алігатів мають свої провенієнції. Так, на титулі Кир. 432(1) є запис: «Ex Bibliotheca Academiae Kioviensis»; Кир. 432(3) на лицевих боках початкових аркушів має запис: «E (!) Bibliotheca // illustrissimi // Gabrielis // Metropolitae Kijoviensis // anno 1783 // nouembr. 15 die.» (с. [1] I рах. – 3 II рах.); Кир. 432(4) на лицевих боках початкових аркушів має запис, частково ушкоджений під час повторного обрізування: «[Ex Bibliotheca illustrissimi // abbatis Hyacinti // Karpinski // Bibliothecae Academiae // [Kijoviensis applicatus] // anno D[omi]ni 1783 // januar. 10 die» (арк. 1–7); у Кир.432(5) є запис на лицевих боках арк. 1–2: «Ex Bibliotheca illustris. abbas Hyacinti Karpinski // Bibliothecae Academiae Kijoviensis applicatus anno D[omi]ni 1783 januar. 10 die»; Кир. 432(6) має сильно ушкоджений унаслідок повторного обрізування запис на арк. [1] I рах. – 6 II рах.: «[Ex ... // ... metropolita] // Kiioviensis et Haliciensis // Bibliothecae Academiae // Kiioviensis applicatus // anno D[omi]ni 1780 // [...]»; Кир. 432(7) має запис на с. 2–15 (тільки на непарних сторінках): «E (!) Bibliotheca // illustrissimi // Gabrielis // Metropolitae // Kijoviensis // anno 1783 // nouembr. 15 die» таким само почерком, як у Кир. 432(3); у Кир. 432(8) є запис на лицевих боках арк. 1–11: «Hunc libellum // applicavit // Bibliothecae // Academiae Kioviensis, // illustrissimus abbas // nec non magnificus // Seminarii Iaroslaviensis // rector // Joel Wykowski // anno Dn. 1782 // mens. Januar. 18 die»; Кир.432(9) має запис на арк. [1] I рах. – 6 II рах.: «[...] // metropolita Kijoviensis // applicatus Bibliothecae // Kijoviensis Academiae // anno 1783 novembr. 15. die», книжка має численні правки по тексту олівцем, що свідчить про її відповідне використання для проповіді; Кир. 432(10) має запис на арк. 1–5 II рах.: «E (!) Bibliotheca // illustrissimi // Gabrielis // Metropolitae // Kijoviensis» таким само почерком, як у Кир. 432(3) і Кир. 432(7); у Кир. 432(12) є запис на с. [1] I рах. – 3 II рах. (тільки на непарних сторінках): «E (!) Bibliotheca illustrissimi Samuelis // metropolitae Kiioviensis et Haliciensis // Bibliothecae Kiioviensis Academiae // applicatus anno D[omi]ni 1780 decembr. 13 die.»; алігат Кир.432(16) має запис на лицевому боці кожного аркуша, початок запису ушкоджено в результаті повторного обрізування: «[Ex libris ... Samoilovicz (?) // ...] rhetoricae in Academia Kioviensi magistri // et gimnasiarchae Bibliothecae Academiae Kioviensis applicatus 1783 anno octombr. 24 die»; запис у Кир. 432(17) також розташований на лицевому боці кожного аркуша: «E (!) Bibliotheca // jllustrissimi Metropolita // Benjamin»; в останньому алігаті, Кир. 432(18), також є запис: «E (!) Bibliotheca illustrissimi Gabrielis // Metropolitae Kiioviensis», розташований на лицевих боках перших двох аркушів (арк. [1]–[2]).

Із цитованих записів випливає, що до об'єднання в конволюті його складові свого часу належали різним власникам – українським церковним ієрархам (діяльність більшості з них також була пов'язана з землями далеко від України) – Гавриїлу (Григорію) Кременецькому (1708–1783; митрополитові Київському і Галицькому (1770–1783)), Іакінфу (Якову) Карпинському (1723–1798; архімандритові Новоспаського монастиря в Москві), Іоїлю (Івану) Биковському (1706–1798; архімандритові Спасо-Ярославського монастиря у м. Ярославлі (Російська федерація)), Самуїлу (Семену) Миславському (1731–1796; митрополитові Київському і Галицькому (1783–1796), вченому і проповіднику), Веніаміну (Василію) Пуцеку-Григоровичу (1700–1785; мовознавцю, місіонеру, просвітителю народів Казанського краю (нині в Російській федерації), митрополиту Казанському та Свіязькому (1775–1782)). Отже, логічно припустити, що ці алігати було об'єднано в конволют у бібліотеці Київської духовної академії. З огляду на їх тематичну неоднорідність і розмаїтість походження, причиною об'єднання цих видань і рукописів у конволют були саме їх невеликий формат і порівняно невеликий (за винятком Краткого катехізму – понад 100 арк.) обсяг, а метою – ліпше збереження.

Подібним конволютом є той, до якого входить почаївське кириличне видання «Краткое на краткия вопросы и отвиты способом катихісма Богословія о тайнах церковных и ценсурах собраніе...» видане близько 1781 р.; шифр конволюта – Кир. 378(1–16). Це, раніше невідоме в бібліографії видання, виявлене у фондах НБУВ й атрибутоване кілька років тому. Проте варто наголосити, що решта його примірників входять до складу видавничих конволютів, і лише цей один – до конволюта з видань різних друкарень (як 13-й алігат). Сам конволют складається із 16 алігатів кириличного і гражданського друку, виданих у середині XVIII – на початку XIX ст. Крім одного почаївського друку, це видання друкарень Києва, Санкт-Петербурга та Москви.

Конволют, до складу якого входить «Краткое... собраніе...», має оправу з картону, обклеєного мармуровим папером; корінець і наріжники – зі шкіри. З ознак давніх збірок має шифр – № 244, написаний чорнилом на верхньому форзаці та корінці. Також на верхньому форзаці є запис початку XIX ст. російською мовою, який характеризує склад конволюта: «Суміш. Зібрання повчань і віршів різноманітного змісту й різних авторів». Переважна більшість цих невеликих за обсягом видань є окремо надрукованими проповідями авторів XVIII ст.

Два попередні випадки засвідчують, що конволюти могли бути сформовані не лише у приватних книгозбірнях, а й у бібліотеках установ.

На особливу увагу заслуговує конволют, який складається з почаївського Часослова 1777 р. (шифр примірника у ВСРВ – Кир. 5350п(1–5)), до якого приплетено фрагмент Службника, виданого в Почаєві у 1788 р., і почаївське видання без вихідних даних [Молитви до св. причастя] та вставлено дві цілоаркушні, видані окремо, гравюри-мідерити «Благовіщення» і «Святий Петро». Ці друки, форматом у 2°, мають підписи граверів: у першому випадку – Штефана Майштеттера, у другому – Йоганна Еліаса Гайда; місце видання, зазначене на обох гравюрах, – Аугсбург. Для обліку ці гравюри умовно, формально можна вважати алігатами, оскільки вони є друкованими виданнями й переплетені з іншими друкованими виданнями. Це єдиний, виявлений у фондах НБУВ випадок, коли до почаївського кириличного видання включено аркуші західноєвропейського друку.

Примірник походить із бібліотеки КДА, має шифри бібліотеки КДА (В XIV 1/7) та Церковно-археологічного музею при ній (Муз. С. 203). Книжка має оправу з картону в шкірі з тисненням. Обріз червоний. На жаль, у книзі немає записів, які б якимось чином проливали світло на обставини появи у ній аугсбурзьких гравюр, а тим більше – на обставини їх придбання колишнім власником.

Аркуш із гравюрою «Благовіщення» (див. рис. 1) вклеєний до Часослова між арк. 251 і 252 II рах., де вміщено службу на свято Благовіщення. Гравюру виконано у класицистичному стилі, без надміру деталей і оздоб, характерних для попередньої доби бароко. Діва Марія, яку в православній іконографії зображають або з книжкою, або з веретеном – за читанням або рукоділлям – і тут зображена за рукоділлям. Вона сидить при невеликому столику, прикрашеному різьбленням, поряд на підлозі стоїть плетений кошик із тканинами. Вбрання Діви Марії світле і скромне. Схиливши голову і притуливши руку до грудей, вона приймає звістку, принесену архангелом. Лик і вся постать Діви Марії виражають умиротворення і покірність Божій волі. До Діви звертається архангел Гавриїл, що спустився на хмарі. Однією рукою він вказує на небо, другою – простягає Діві Марії квітку лілії – символ чистоти. Вище, над Дівою Марією, зображено янгола, що сидить на хмарі й, молитовно склавши руки, споглядає на Марію. Вершиною композиції є зображення Святого Духа у вигляді голуба, на тлі сонця, яке своїм промінням ніби розштовхує хмари.

Рис. 1. Благовіщення.
Гравюра Ш. Майштеттера

Рис. 2. Св. Петро.
Гравюра Й. Е. Гайда.

Від очей голуба йде особливий промінь світла, який сходить на Діву Марію. За задумом гравера, Святий Дух як джерело світла освітлює всіх зображених персон. Внизу гравюри вміщено напис латиною «Esse ancilla Domini fiat michi Secundum verbum tuum» – «Я ж Господня раба: нехай буде мені згідно з словом твоїм!» (Лк. 1:38)² – згідно з Євангелієм, слова, які сказала Діва Марія, почувши благовіщення. Нижче, в лівому кутку, є підпис гравера: «Stephanus Maysteter Excudit Augusta Vind.³». Штефан Майштеттер (Stephan Maistetter; 1685–1728) – аугсбурзький художник і видавець [1; 2].

Перед арк. 275 II рах., на якому починається текст служби в день святих апостолів Петра і Павла, вставлено другий мідерит – «Св. Петро» (див. рис. 2). Він також виконаний у панівному наприкінці XVIII ст. в Європі стилі

² Цитати з Біблії наводяться за виданням Українського Біблійного товариства (переклад митрополита Іларіона (І. Огієнка)).

³ Augusta Vindelicorum – латинська назва німецького міста Аугсбурга.

класицизму. Апостол Петро зображений у профіль, сидячим на скелі («Ти – скеля, і на скелі оцій побудую Я Церкву Свою...» (Мт. 16:18)). Навколо – пустельний скелястий пейзаж з єдиним невеликим кушиком; неба майже не видно – воно таке ж темне, як і скелі, що його досягають. Перед апостолом лежать ключі – його постійний атрибут в іконографії – ключі від райської брами («І ключі тобі дам від Царства Небесного...» (Мт. 16:19)). Також перед святим Петром зображено півня – символ його зречення. Проте апостол дивиться не на нього, погляд спрямований вище; лик не суворий, а сповнений благості, руки з'єднані. Нижче, під зображенням, вміщено напис латиною «S. Petrus». У правому нижньому кутку є підпис гравера «I. E. Haid. exc. A. V.». Йоганн Еліас Гайд (Johann Elias Haid; 1739–1809), уродженець Аугсбурга – німецький гравер, художник-портретист і видавець [3; 4].

Після заклочного аркуша Часослова в цьому конволюті приплетено фрагмент почаївського Службника 1788. Цей фрагмент містить аркуші III рахунку (1–14) з текстами вечірні, полуношниця, утрени (які входять до складу Часослова; в аналізованому примірнику Часослова ці тексти наявні), а також текст молитви над коливом святому.

Крім того, наприкінці конволюта приплетене дрібне почаївське видання, яке, очевидно, могло і розповсюджуватись окремо, і використовуватись як друкарське доповнення: «Молитви до св. причастя» (II пол. XVIII – поч. XIX ст.) форматом у 2°. Для цього дрібного друку характерні ознаки, властиві почаївським друкам такого типу: відсутність титульного аркуша, вихідних даних, також для таких видань є специфічним вкрай скромне художнє оформлення: друк, як правило, в одну фарбу, з елементів художнього оздоблення використані переважно виливні прикраси. Дрібне видання «Молитви до св. причастя» – зшиток із чотирьох нумерованих аркушів, має одноколірний друк в одну колонку, з елементів художнього оформлення наявні виливні прикраси, з яких сформовано смужки в тексті та оздоблення колонтитулів. Цей примірник нині є єдиним, виявленим у фондах НБУВ. Проте специфіка видання є такою, що залишається ймовірність подальшого виявлення інших його примірників дослідниками кирилических стародруків.

Аналізуючи склад цих конволютів, можна виявити певні закономірності у їх формуванні. Це, наприклад, поєднання нотного Осмогласника від великого Ірмологіона з Октоїхом або приплетення заключних аркушів з одного видання Октоїха до іншого видання цієї книги з метою доповнення

змісту. На окреме дослідження заслуговують конволюти з видань Літургії Іоанна Златоустого зі Службниками, де таке видання Літургії вставлене на місце вилучених автентичних аркушів із відповідним текстом, а також вставки фрагментів почаївських Службників до Службників, виданих іншими друкарнями, і навпаки, що здійснювалося, найімовірніше, на виконання розпоряджень церковної адміністрації.

Другу категорію репрезентують конволюти, в яких об'єднано численні видання кирилического, латинського та громадянського друку різноманітного змісту. Все це – невеликі за обсягом видання; найімовірніше, власники їх об'єднали під однією палітуркою задля кращого фізичного збереження.

Отже, почаївські кирилическі стародруки досить часто трапляються у конволютах із виданнями інших друкарень і можуть ілюструвати широкий діапазон варіантів об'єднання видань, фрагментів, гравюру у конволюти в класичному й вузько прикладному розумінні цього терміну. На відміну від видавничих конволютів, коли поєднувалися алігати порівняно близьких років виходу, різниця між роками виходу алігатів різних друкарень може становити кілька десятків, і навіть понад сотню років, як це засвідчують аналізовані примірники. Цю інформацію можна використовувати для умовного датування опрацьованих, для дослідження побутування кирилических стародруків у власників XVIII ст.

Додаток 1

Список алігатів у конволюті під шифром Кир. 950.

1. Чин моленій во время Іовілеа на містіх на сіе определенных. – Львів: Друкарня Ставропигійського інституту, 1826.
2. Літургія Іоанна Златоустого. – Почаїв: Друкарня Успенського монастиря, [1765]. – Вид. F.
3. Возслідування празникам... – Унів: Друкарня Успенського монастиря, 1738.
4. Чин моленій во время Іовілеа на містіх на сіе определенных. – Львів: Друкарня Ставропигійського інституту, 1795.

Додаток 2

Список алігатів у конволюті під шифром Кир. 432.

1. Краткій катихісім історическій... / пер. М. Неронович. – Почаїв: Друкарня Успенського монастиря, 1756. – 98, [4] арк.
2. Confessio ecclesiae Armenicae Latina reddita; et necessariis notis illustrata ab. Ioh. Ioachimo Schrodero, in libro cui titulus linguae Armenicae Thesaurus. – Londini: Typis Ioh. Rivington, 1780. – 75 p.

3. Bonechi, Giuseppe. Scipione...: In occasione delle felicissime nozze delle loro altezze imperiali Pietro Fedorowitz e Caterina Alexiewna. – In St. Pietroburgo: Nella Stamperia dell' Accademia Imperiale delle Scienze, 24.VIII.1745. – [8], 78 p.

4. Чинопоследование. – Москва, 1773. – 19 арк.

5. Молебное пение ко Всемогущему Богу во время заразительной и губительной немощи. – Москва, 1771. – 9 арк.

6. О возношении имене патриаршаго в церковных молитвах: Чесо ради оно е ныне в церквах Российских оставлено. – Санкт-Петербург, 22.05.1721. – [1], 12 арк.

7. Бонекки Джузеппе. Евдокия венчанная или Феодосий Второй...: В торжественное воспоминание коронавания... Елисаветы Петровны... – Санкт-Петербург, 25.04.1751. – 70 с.

8. Великого господина святейшего кир Иоакима пагриярха московского и всея России Поучение возбуждающее люди до молитвы и поста во время нахождения сопостатов. – [Москва, 1677]. – 22 арк.

9. Иннокентий, еп. Псковский и Рижский. Слово на торжественное воспоминание высочайшего рождения... Екатерины Алексеевны... – [Москва], 1766. – 6 арк.

10. [Гавриил, архим.]. Слово в день годищного поминовения во блаженной памяти... государя Петра Великаго... – Санкт-Петербург, 1726. – [1], 18 арк.

11. [Гавриил, еп.]. Собрание некоторых проповедей... – Москва, 1768. – [4] арк., 84 с.

12. Burgerus M. Christ. Gottlob. Liturgiam evangelico-lutheranam antiquissimam esse ex Iustino M. demonstrat atque deducit M. Christ. Gottlob Burgerus. – Vitembergae, 1755. – [4], 44 p.

13. Franciscus Antonius S. R. I. Comes de Khevenhüller ab Aichelberg. Dissertatio juris publici de eligendo Romanorum Rege... – Erfordiae, 1756. – [8], 80, [8] p.

14. Votiva musae geranae congratulatio ad illustrissimum dominum S. R. I. Comitem Franciscum Antonium de Khevenhüller ab Aichelberg... – Erfordie, 1756. – [13] f.

15. Belmont Io. Arnoldus de. Ad audienam disputationem quam de Eligendo Romanorum rege illustrissimus dominus Franciscus Antonius S. R. I. Comes de Khevenhüller ab Aichelberg. – Erfordiae, 1756. – [12] f.

16. Carmen cum... Catharina II aegra uteretur valetudine dicatum honoribus celsissimi S. R. I. principis Gregorii Potemkin... – Vilnae, 1781. – [3] f.

17. Paltzin Michel. Discours prononcé publiquement à la célébration de la fête qui s'est tenu dans la maison du Métropolitte de Căsan / par Michel de Paltzin, gentil homme et etudiant des gymnases de Căsan. – 19.II.1775. – [3] арк. Рукопис.

18. Изъяснительной экстракт о неравенстве суточных часов. – [II пол. XVIII ст.]. – [6] арк. Рукопис.

Список використаних джерел

1. Augsburg Buchdruck und Verlagswesen: von den Anfängen bis zur Gegenwart / hrsg. von Helmut Gier und Johannes Janota im Auftr. der Stadt Augsburg. – Wiesbaden : Harrassowitz, 1997. – S. 1254.

2. Neues allgemeines Künstler-Lexicon oder Nachrichten aus dem Leben und den Werken der Maler, Bildhauer, Baumeister, Kupferstecher, Formschneider, Lithographen, Zeichner, Medailleure, Elfenbeinarbeiter, etc. : in 22 B. – B. 8. – München, 1839. – S. 500.

3. Johann Elias Haid [Electronic resource]. – Mode of accesse : http://de.wikipedia.org/wiki/Johann_Elias_Haid – Title of the screen [27.08.2015].

4. Neues allgemeines Künstler-Lexicon oder Nachrichten aus dem Leben und den Werken der Maler, Bildhauer, Baumeister, Kupferstecher, Formschneider, Lithographen, Zeichner, Medailleure, Elfenbeinarbeiter, etc. : in 22 B. – B. 5. – München, 1837. – S. 509–510.

Стаття надійшла до редакції 22.03.2016 р.

UDC 655.11(477)"17"

Nataliia Zabolotna,

Ph. D., Senior Researcher, Vernadsky National Library of Ukraine

Convolutes of the Pochaiv Cyrillic old-printed books with the publications of other printing houses in the light of book culture in Ukraine in 18th ct.: the formation and functioning (On the example of the copies from the Vernadsky National Library of Ukraine collection)

Convolutes of the Pochaiv Cyrillic old-printed books bound with the publications of other printing houses are analyzed. The specific of the formation of the convolutes of Cyrillic book publications and their fragments is determined. The mechanism and rules of the formation of this type of convolutes are found. The particular attention is paid to Augsburg engravings of the 18th century embedded in the Pochaiv Book of Hours.

Keywords: Cyrillic old-printed books, convolutes, engraving prints, prints of the Pochaiv Assumption Monastery printing house.

УДК 655.11(477)"17"

Наталія Заболотна,

канд. філол. наук,

старш. наук. співробітник

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Конволюты почаевских кириллических старопечатных изданий с изданиями других типографий в свете книжной культуры Украины XVIII ст.: формирование и бытование (На примере экземпляров из фондов Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского)

Проаналізовано конволюты, в которых почаевские кириллические старопечатные издания объединены с изданиями других типографий. Охарактеризовано специфику объединения кириллических изданий и их фрагментов в конволюты. Выяснено закономерности в формировании таких конволютов. Особое внимание уделено аугсбургским гравюрам XVIII ст., вставленным в почаевский Часослов.

Ключевые слова: кириллические старопечатные издания, конволюты, гравюры, издания типографии Почаевского Успенского монастыря.

УДК 025.32:003.344(477):01(438)"15–17"К.Естрайхер

Юлія Рудакова,

канд. іст. наук, старш. наук. співробітник

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Ірина Ціборовська-Римарович,

канд. іст. наук, старш. наук. співробітник

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

ЛАТИНОШРИФТНІ ВИДАННЯ XVI– ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XIX ст., НЕ ЗАРЕЄСТРОВАНІ У «BIBLIOGRAFII POLSKIEJ» К. ЕСТРАЙХЕРА

Представлена публікація має за мету подати бібліографічну інформацію про виявлені у відділі стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського латиношрифтні видання, які тематично повинні були б бути включені до бібліографічної праці К. Естрайхера «Bibliografia polska», але виявилися не зафіксованими в ній. Список укладений за географічно-алфавітним принципом і включає бібліографічні описи видань, відомості про їхнє художнє оформлення та персоналії, фінгерпринти, посилання на бібліографічні джерела та літературу, діючі шифри примірників.

Ключові слова: бібліографія, «Bibliografia polska» К. Естрайхера, українські стародруки, бібліографічний опис.

Багатотомна «Bibliografia polska» К. Естрайхера, яка почала виходити друком у Кракові з 1872 р. і складається з двох серій – «Bibliografia polska. Stolecie XV–XVIII» і «Bibliografia polska XIX stolecia», є одним із найзначніших бібліографічних покажчиків друкованої продукції, виданої на землях Речі Посполитої, та полоніків – видань, що побачили світ за межами етнічних польських земель, але стосуються польської тематики, надруковані польською мовою або авторства поляків. «Bibliografia polska» складається з 36 томів: т. 1–33 виходили з 1872 до 1939 р., т. 34 зошит 1 – у 1951 р., т. 34 зошит 2 – у 2000 р., т. 35 – у 2007 р., т. 36 зошит 1 – у 2013 р. Зошит 2 36-го тому видання зараз опрацьовується польськими бібліографами. Останні п'ять томів були підготовлені до друку Закладом польської бібліографії імені К. Естрайхера Ягеллонського університету на основі рукописних нотаток польського бібліографа. Українські друки також знайшли своє відображення у названій бібліографії, частково як полоніки, але найбільше, напевно, як продукція друкарень, розташованих на